

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА ЯК ЗМІСТ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Навроцька Ю. О.,
*аспірантка Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
ORCID: 0000-0001-7495-7778
e-mail: navrotska2507@gmail.com*

Навроцька Ю. О. Тлумачення права як зміст інтерпретаційної діяльності: загальнотеоретична характеристика.

У статті надано загальнотеоретичну характеристику тлумачення права як змісту інтерпретаційної діяльності, зокрема розкрито його юридичну природу, сутнісні ознаки, причини використання та роль у механізмі правового регулювання.

Звернуто увагу на те, що в кожній науці загальноживані терміни можуть наповнюватися новим змістом, і термін «інтерпретація» в юриспруденції отримав вжиток для позначення особливого роду (форми) державно-владної діяльності.

Розкрито особливості основних теорій та правничих шкіл, сформованих у сучасній теоретичній юриспруденції щодо проблем тлумачення права, серед яких герменевтична, аналітична, аргументаційна, теорія оригіналізму, теорія цільового тлумачення, а також ймовірнісна.

Обґрунтовано висновок, що тлумачення є необхідним елементом (атрибутом) загального механізму правового регулювання; воно здійснюється як на етапі формування нормативно-правової основи, так і на етапі реалізації права. Тлумачення може здійснюватися (і фактично здійснюється) всіма суб'єктами права в процесі реалізації своїх повноважень чи прав та обов'язків. Відповідно, належне тлумачення права є важливою гарантією реалізації суб'єктивних прав, свобод і обов'язків, необхідною передумовою законності й правопорядку.

Звертається увага на те, що право – це різновид соціальних регуляторів, система певних норм, тому тлумачення права в буквальному сенсі слова означає лише тлумачення норм права, тобто тлумачення тих норм, які містяться у відповідних джерелах (формах) права. Коли ж воно стосується не тільки нормативних, але й інших правових актів (правозастосовчих, установчо-номінаційних, інтерпретаційних, то більш коректним є найменування «юридичне тлумачення», а не тлумачення права. Під тлумаченням права слід розуміти різновид юридичного тлумачення, об'єктом якого є виключно норми права, тобто загальнообов'язкові правила поведінки, розраховані на неодноразову реалізацію, незалежно від форм (джерел), в яких вони містяться.

Ключові слова: тлумачення права, юридичне тлумачення, інтерпретаційна діяльність, правові форми діяльності, реалізація права.

Navrotska Yu. O. Interpretation of law as the content of interpretative activity: a general theoretical characteristic.

The Paper provides a general theoretical description of the interpretation of law as the content of interpretative activity, in particular, its legal nature, essential features, reasons for use, and role in the mechanism of legal regulation are revealed.

Attention was drawn to the fact that in every science commonly used terms can be filled with a new meaning, and the term “interpretation” in jurisprudence was used to denote a special type (form) of state-authority activity.

The features of the main theories and legal schools formed in modern theoretical jurisprudence regarding the problems of legal interpretation are revealed, including hermeneutic, analytical, argumentative, originalism theory, target interpretation theory, as well as probabilistic.

The conclusion that interpretation is a necessary element (attribute) of the general mechanism of legal regulation is substantiated; it is carried out both at the stage of formation of the regulatory and legal framework and at the stage of implementation of the law. Interpretation can be (and actually is) carried out by all subjects of law in the process of exercising their powers or rights and duties. Accordingly, the proper interpretation of the law is an important guarantee of the realization of subjective rights, freedoms and duties, a necessary prerequisite for legality and law and order.

Attention is drawn to the fact that the law is a kind of social regulators, a system of certain norms, therefore the interpretation of the law in the literal sense of the word means only the interpretation of the norms of the law, that is, the interpretation of those norms contained in the relevant sources (forms) of the law. When it concerns not only normative, but also other legal acts (law-enforcing, establishing-nominative, interpretive, then the name "legal interpretation" is more correct, and not interpretation of law. Interpretation of law should be understood as a type of legal interpretation, the object of which is there are exclusively legal norms, i.e. universally binding rules of conduct, designed for repeated implementation, regardless of the forms (sources) in which they are contained.

Key words: interpretation of law, legal interpretation, interpretative activity, legal forms of activity, implementation of law.

Постановка проблеми. Формування і розвиток демократичної, правової державності вимагає на всіх ділянках загального механізму правового регулювання розуміння норм права було адекватним і однаковим для всіх суб'єктів. Для нашої держави на сьогодні актуальність питання про тлумачення норм права зумовлюється також посиленням процесів становлення нового законодавства, оновленням національної системи права. Як наслідок, виникають не тільки нові правові інститути та поняття, але навіть окремі галузі права (деякі автори вважають їх галузями законодавства), як-от космічне, екологічне, освітнє право тощо. За даних умов цілком природним є підвищення ролі тлумачення норм права як головного інструмента його правильного розуміння та реалізації. Доктринальна основа для цього поки що перебуває на стадії формування, що не відповідає сучасним політико-правовим і організаційно-технологічним викликам, які постали перед суспільством. З огляду на процеси глобалізації, інформатизації та конвергенції правових систем необхідне глибоке наукове осмислення юридичної природи і значення тлумачення права в сучасних умовах.

Стан опрацювання. Розробкою проблем юридичного тлумачення займалися провідні вітчизняні та зарубіжні представники теоретичної юриспруденції. Зокрема, наприкінці XIX – на початку XX ст., у межах вітчизняної дореволюційної юридичної науки питань юридичного тлумачення торкалися у своїх працях Є. В. Васьковський, М. М. Коркунов, І. В. Михайловський, Г. Ф. Шершеневич та ін. Саме в цей час, на початку XX ст., було закладено підвалини вітчизняної доктрини тлумачення права, зокрема розроблено поняття тлумачення права, отримало розвиток вчення про причини і способи (прийоми) такого тлумачення, про його роль у застосуванні права.

Позитивістські, ідеологізовані підходи до розуміння юридичного тлумачення отримали свій розвиток у межах радянської теорії держави і права, зокрема у працях С. С. Алексєєва, М. М. Вопленка, П. О. Недбайла, А. С. Піголкіна, О. Ф. Черданцева. Слід відзначити, що попри класовий підхід і певну догматичність радянської теоретичної юриспруденції, саме в цей період було сформовано цілісну концепцію тлумачення права, досліджено роль і значення інтерпретаційної діяльності в процесі правореалізації та механізмі правового регулювання загалом, поглиблено наукові знання про суб'єктів та об'єкти тлумачення права.

Пострадянська теоретична юриспруденція, відкинувши ідеологічні стереотипи радянської теорії держави і права, водночас сприйняла і розвинула її категоріальний апарат, наукову методологію та базові підходи до розуміння відповідних державно-правових явищ; повною мірою це стосується й теорії тлумачення права. Водночас діапазон відповідних значно розширився і на сьогодні охоплює як концептуальне бачення юридичної природи тлумачення права та його ролі в розбудові демократичної правової державності до досить вузьких і казуїстичних питань.

У незалежній Україні проблемами тлумачення права в умовах розбудови правової державності займалися такі знані теоретики права, як А. П. Засєць, О. В. Зайчук, М. С. Кельман, В. В. Копейчиков, О. О. Копиленко, В. В. Котюк, С. Л. Лисенков, О. Г. Мурашин, В. П. Нагребельний, І. Ю. Настасяк, М. В. Онішук, Н. Оніщенко, К. Опалеко, О. І. Осауленко, В. П. Паліюк, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, Л. В. Соцуро, , М. В. Цвік та ін.

Паралельно із загальнотеоретичними проблемами юридичного тлумачення розвивається й відповідна галузева теорія. Зокрема, у працях А. М. Івановської, І. Д. Сліденка та Ю. М. Тодики розкрито проблематику тлумачення Конституції та законів України, у дослідженнях В. К. Антошкіної, Д. С. Кравчук і Я. М. Романюка – деякі аспекти тлумачення при застосуванні цивільно-правових норм, у наукових розвідках Д. О. Балобанової, Т.С. Коханюк і М. В. Феоктистова – окремі підходи до тлумачення кримінального закону.

Втім для переважної більшості представлених праць тлумачення права ототожнюється з тлумаченням нормативно-правових актів, а саме право розглядається як таке, що походить виключно від держави чи народу, що не повню мірою відповідає сучасним політико-правовим реаліям.

Мета статті. З урахуванням наведених вище обставин, метою даної статті є обґрунтування сутнісних характеристик юридичного тлумачення на основі визнання багатоджерельності права та багатоманітності форм публічної влади в конституційній державі.

Виклад основного матеріалу. Термін «тлумачення» має латинське походження (*interpretatio*). У широкому сенсі ним позначають певний пізнавальний процес, спрямований на розуміння та пояснення явищ природи або суспільного буття. Тлумачення – багатозначний термін: з одного боку, це певний процес мислення, пізнання, спрямований на з'ясування явищ і об'єктів, та результат цього процесу; з іншого – це пояснення результату з'ясування, що має прояв у сукупності висловлювань мови, котрі надають цим явищам і об'єктам певного значення [1, с. 20]. Тлумачення використовується в усіх сферах життєдіяльності людини, у т.ч. і сфері юриспруденції, де воно отримало назву «тлумачення права», «тлумачення норм права» або «юридичне тлумачення». Принагідно слід відзначити, що терміни «тлумачення» й «інтерпретація» у вітчизняній юриспруденції часто вживаються як синоніми, особливо коли йдеться про розкриття змісту норм права, а самих суб'єктів тлумачення нерідко називають «інтерпретаторами».

Буквальне значення є в кожного слова (це словникове значення), а зміст слова залежить від конкретного тексту, в якому воно вжито (якщо використовувати термінологію Р. Барта, то сенс слова в тексті – це його синтагматичне значення [2, с. 247]). Слово (навіть одне) стає текстом у тих випадках, коли воно кимось висловлене, сприйняте і, отже, має сенс (тобто не лише буквально-словникове, а й синтагматичне значення). Текст – комунікативне за своєю природою явище: «Подія життя тексту, тобто його справжня сутність, завжди розвивається межі двох свідомостей, двох суб'єктів» [3, с. 301].

Однак у кожній науці загальноживані терміни можуть наповнюватися новим змістом, і термін «інтерпретація» в юриспруденції отримав вжиток для позначення особливого роду (форми) державно-владної діяльності.

Юридичне тлумачення (тлумачення права) – це, висловлюючись мовою філософії, один із видів пізнання, тобто складного процесу розумової діяльності, в результаті якої відбувається перехід від незнання до знання, відтворюється справжня, істинна картина об'єктивного світу. Однак на відміну від інших видів пізнання (теоретичного, повсякденного, побутового) юридичне тлумачення являє собою спеціальне пізнання, що здійснюється з метою практичною реалізації права. До спеціального пізнання в галузі права належить також діяльність суду, інших правозастосовчих органів щодо встановлення фактичних обставин справи.

Юридичне тлумачення – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів, яка має об'єктивно-суб'єктивний характер, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої у нормі права, а також результати цієї діяльності.

Значущість юридичного тлумачення в сучасних умовах розгортання правих реформ, гуманізації законодавства і формування правової державності не зменшується, а, навпаки, набуває особливого значення. Розкриття творчих можливостей особи в епоху побудови демократичних форм і методів діяльності державного апарату розширює спектр можливостей тлумачення права в механізмі правового регулювання, робить його достатньо «точним» та універсальним інструментом забезпечення високого рівня правової культури і легальності поведінки усіх суб'єктів права.

Як слушно зауважує А.В. Поляков, «соціальна дійсність перетворюється на право тоді, коли вона текстуально розпізнається соціальним суб'єктом та витлумачується ним як нормативно ціннісна й соціально правозобов'язуюча» [4, с. 783-784]. У такому ракурсі інтерпретація правових текстів включає в себе когнітивну й емоційну складові, тобто раціональний та ірраціональний рівні, пояснення й розуміння і є складовою частиною правової комунікації.

У сучасній теоретичній юриспруденції проблемам тлумачення приділяється чимало уваги; як наслідок, сформувався відповідні теорії та правничі школи, серед яких герменевтична (М. Хайдеггер,

Г. Гадамер), аналітична (Дж. Е. Мур, Б. Рассел, Х.Л.А. Харт), аргументаційна (Р. Алексі, Х. Перельман, Т. Фівер), теорія оригіналізму (А. Скаліа), теорія цільового тлумачення (С. Сакс, Р. Дворкін) [5].

Так, із точки зору прихильників герменевтичної теорії, тлумачення права визначається в контексті переходу від розуміння змісту правової норми до роз'яснення його суті. Натомість представники аналітичної теорії визначають тлумачення права як пізнавальний процес, спрямований на виявлення істинного змісту, що отримав зовнішнє вираження (об'єктивацію) в тексті нормативного акта, шляхом використання мови як засобу інтерпретації. На думку представників теорії аргументації тлумачення права – це процес судження, зумовлений необхідністю визначити наміри законодавця та мету правового регулювання. З позицій теорії оригіналізму тлумачення права подається як процес розкриття первинного («оригінального») і незмінного («статичного») змісту тексту правової норми, волі законодавця, що має фіксоване значення. Нарешті, за методологією апологетів теорії цільового тлумачення права, цей процес необхідно здійснювати, намагаючись досягнути основну мету правової норми та досягти її реалізації.

Останнім часом дедалі більшого поширення в зарубіжній літературі набуває теорія тлумачення конституції та законів, що отримала назву ймовірнісної (англ. Probabilism) [6]. Ймовірнісна теорія розглядає правові норми як певні повідомлення, що надходять від законодавця. Про що йдеться у такому повідомленні – є емпіричним фактом, який і має розкрити суддя чи інший правозастосовець. Із цією метою вони повинні розглянути всі докази, що стосуються справи, визначити кожне правдоподібне значення відповідного положення правового акта, визначити ймовірність того, що укладачі відповідної норми обрали відповідне формулювання для передачі певного змісту, і, нарешті, пристати до найбільш вірогідного значення, яке й буде фактично правильним. На думку прихильників даного підходу, слідує за ним, судді будуть максимально точними в своїх інтерпретаційних рішеннях і в такий спосіб виконують свою місію як вірні агенти законодавчої влади і народу. У подібному руслі на початку ХХ ст. висловлювався ще Є.В. Васьковський, який зауважував, що сенс тлумачення права визначається необхідністю «відтворити ті уявлення і поняття, які пов'язував із даною нормою її творець», оскільки ці уявлення і поняття «складають сенс чи зміст норми і водночас виражають думку і волю автора» [7, с. 29].

В юридичній літературі існує багато різних підходів щодо розкриття поняття «тлумачення норм права». Так, авторству Г.Ф. Шершеневича належить твердження, що «сутність процесу тлумачення полягає у з'ясуванні змісту норми права, тобто в сукупності прийомів, спрямованих на розкриття тих уявлень, які поєднував творець норми із зовнішніми знаками вираження своєї думки чи волі. Витлумачити норму права, означає розкласти її на низку уявлень, котрі в ній виражені й відповідають уявленням, що були наявні у її творця» [8, с. 723].

У подальшому чимало спроб надати авторське визначення тлумачення права робилося представниками радянської теорії держави і права. Розмаїття таких спроб можна зустріти і в сучасній теоретичній юриспруденції, як вітчизняній, так і зарубіжній.

Так, наприклад, В. П. Паліюк зазначає, що тлумачення норм права – це «діяльність щодо з'ясування або роз'яснення змісту, вкладеного в норму права правотворчим органом для її вірного застосування» [9, с. 14]. Таким чином автор намагається досягти лаконічності дефініції, обмежуючись вказівкою на двохелементний зміст інтерпретаційної діяльності (з'ясування і роз'яснення), її об'єкт (волю правотворчого органа) і мету (правильне правозастосування). При цьому інтелектуально-вольовий характер тлумачення не заперечується, але залишається «за дужками». Зазначену ваду намагається виправити Д. Березовський, зазначаючи, що тлумачення права – це «інтелектуально-вольова діяльність по з'ясуванню і роз'ясненню змісту норм права з метою найбільш правильної реалізації» [10, с. 212].

О. І. Осауленко зазначає що, «тлумачення норм права – це спеціальна діяльність офіційних та неофіційних суб'єктів суспільних відносин, спрямована на з'ясування і роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять, термінів і така, що може бути виражена в актах тлумачення (інтерпретаційних актах)» [11, с. 193]. Як бачимо, в даному випадку запропонована дефініція охоплює широке розмаїття суб'єктів інтерпретаційної діяльності, об'єкти, джерела, двоєдиний (двоетапний) зміст тлумачення, а також можливість його офіційного оформлення у вигляді спеціальних правових актів.

В. І. Червонюк підходить до визначення тлумачення прав з більш абстрактних, філософських позицій, розглядаючи тлумачення як «певний різновид соціального пізнання, тобто процес пізнання думок правотворчого органу, що пов'язаний з отриманням достовірних даних про зміст норми права» [12, с. 536].

Тлумачення права являє собою в певному сенсі процес, зворотній до того, що здійснюється суб'єктом правотворчості при створенні (розробці та прийнятті) відповідного джерела права: думка суб'єкта тлумачення йде від аналізу буквального, мовного тексту до аналізу «догми права», тобто юридичних особливостей правових норм, а у зв'язку з цим – і до моральних, соціальних та інших основ, передумов норм права.

Акцентуючи увагу на суб'єктному складі тлумачення, його визначають іноді як «інтелектуально-вольову діяльність суб'єкта права (компетентних державних органів та їхніх посадових осіб, інших фізичних і юридичних осіб), метою якої є з'ясування та роз'яснення дійсного змісту норм права» [13, с. 126-127].

На думку М.П. Молибоги, тлумачення норм права – це «спеціальна діяльність інтелектуально-вольового та консеквентивного (логічного) характеру офіційних і неофіційних суб'єктів суспільних відносин (органів держави, їх посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян) з метою встановлення змісту норми права, розкриття вираженої в ній волі соціальних сил, що перебувають при владі» [14, с. 44].

Наведені визначення поєднує думка про те, що тлумачення – це складний процес, що включає в себе два основні різноспрямовані етапи – з'ясування (встановлення справжнього змісту нормами для себе) і роз'яснення (доведення з'ясованого змісту норми до відома інших осіб). Водночас у цих визначеннях проглядаються й відмінності. Так, наприклад, одні автори зазначають, що завданням інтерпретації права є «розкриття сенсу норми, наскільки вона відображена в тексті» [15, с. 411]. Натомість інші автори відзначають, що основне завдання тлумачення права полягає, по суті, в «розкритті волі законодавця» [16, с. 399]. Таким чином, у наведених визначеннях криється істотна проблема розуміння сутності інтерпретаційної діяльності, на яку вказував ще І.В. Михайловський у своїй відомій праці «Нариси філософії права». При цьому сам І.В. Михайловський вважав необґрунтованою теорію, за якою завданням тлумачення є знаходження волі законодавця. «Таким завданням, – писав вчений, – слід визнати з'ясування сенсу закону, тобто дослідження того, що міг виразити законом не та чи інша певна людина, а взагалі розумна людина, законодавець в абстрактному сенсі слова» [17, с. 417].

На наш погляд, до такої точки зору слід ставитися вельми обережно і виважено, оскільки при з'ясуванні того, що «могла виразити законом... взагалі розумна людина», невизначеним залишається власне критерій цієї розумності. Те, що вважатиме розумним один інтерпретатор, іншому може здаватися нерозумним і навіть безглуздим. Таким чином, даний підхід не виглядає належною мірою коректним, оскільки в кінцевому рахунку призводить до суб'єктивізму і свавільного тлумачення змісту правової норми.

Загалом, аналіз літератури, наявної за даною проблематикою, дозволяє стверджувати, з одного боку, про розмаїття авторських підходів до визначення тлумачення права, а з іншого – про наявність певного консенсусу серед наукової спільноти щодо розуміння юридичної природи та сутнісних ознак даного явища.

Соціальне призначення будь-якого тлумачення права полягає в забезпеченні однозначного (уніфікованого) розуміння змісту юридичної норми усіма, хто має її застосувати або реалізувати [18, с. 153].

Проблема тлумачення права є практичною в тому розумінні, що її рішення, як ніяке інше, зорієнтовано на вирішення юридичних справ, на подолання конфліктних ситуацій, на винесення правового вердикту.

Правильне тлумачення норм права необхідне для усіх форм реалізації правових норм – при дотриманні, використанні, виконанні та особливо при застосуванні норм права. Воно є одним із основаних способів вирішення колізій норм права [19; 20, с. 59]. Особливого значення тлумачення правових норм набуває в процесі правового виховання і правової пропаганди.

Проте необхідність юридичного тлумачення не обмежується процесом правореалізації, а поширюється фактично на всю правову сферу. Наприклад, А.С. Піголкін цілком обґрунтовано підкреслював надзвичайну важливість тлумачення для правотворчої діяльності. Звертає увагу цей автор і на те, що тлумачення використовується також і при систематизації правових актів, при підготовці зібрань і довідників із законодавства, обліку нормативних актів, має місце при науковому чи навчальному аналізі [21, с. 398-399].

Правильна реалізація норми права передбачає наявність у свідомості суб'єкта права знання, що адекватно відображає зміст тієї норми, що реалізується. Процес тлумачення (інтерпретації) правових норм як раз і покликаний привести до відповідності фактичний сенс і текстовий зміст правової норми.

Іншими словами, тлумачення права означає «переклад його абстрактних приписів на більш зрозумілу й доступну мову конкретних понять і висновків» [22, с. 216].

Тож, суворо кажучи, проблема тлумачення виходить за межі реалізації права. Передбачається, що кожен «користувач» права з'ясовує його сенс і вимоги самостійно. І в цьому випадку тлумачення не виходить за межі внутрішньої інтелектуальної діяльності, що матеріалізується потім в якихось правових діях суб'єкта. Оцінюючи останні, ми отримуємо уявлення про те, як з'ясував хтось норму права, як він розуміє її сам і якого розуміння він чекає від інших. Наприклад, у будь-якому правозастосовчому акті, у будь-якому рішенні юридичної справи вже виражено розуміння права правозастосовцем, хоча буквально в тексті про це й не йшлося.

Інша ситуація складається в тому разі, якщо право тлумачиться для третіх осіб. Є спеціалісти, є навіть і спеціально уповноважені на те органи, від яких очікують докладного роз'яснення права. Вони вже не можуть обмежуватися роз'ясненням правового змісту для себе; вони повинні об'єктувати свою інтелектуальну роботу у вигляді спеціальних актів роз'яснення права» [23, с. 392].

Юридичне тлумачення набуває ще більш істотного значення при застосуванні права, коли воно стає елементом владно-державної діяльності правоохоронних установ, що визначає обов'язкові юридичні наслідки при вирішенні юридичної справи. Тут і саме тлумачення набуває юридично обов'язкового значення, у ньому нерідко істотним є елемент роз'яснення (інтерпретації), і воно прямо впливає на юридичне регулювання суспільних відносин» [24, с. 129-130].

Принагідно слід відзначити, що переважна більшість дослідників тлумачення є прихильниками юридичного позитивізму, тож розглядають в якості об'єкта тлумачення виключно норми, що закріплені в нормативно-правових актах, а саме тлумачення вважають можливим тільки в процесі правореалізації. На наш погляд, варто погодитись із В.В. Лазарєвим, який стверджує, що необхідні чіткість і визначеність можливі лише на позитивістській основі, тоді як юснатуралізм, зокрема лібертарна теорія права, може набувати тільки допоміжного, доктринального значення і тільки у певних видах тлумачення [23, с. 391-392]. Втім позитивізм на сьогодні не може заперечувати факт багатоджерельності права, так само як і беззаперечною є необхідність тлумачення норм права, незалежно від того, в якому джерелі вони містяться: нормативному акті, судовому рішенні чи нормативному договорі. Адже сам вибір правових норм передбачає розуміння їхнього змісту. Без тлумачення права сам процес правореалізації був би вкрай важким, а в деяких випадках – взагалі неможливим. Практика правореалізації переконливо свідчить про необхідність тлумачення усього комплексу джерел права, адже ця потреба зумовлена спільними причинами, що криються в самій природі права та свідомості учасників правового спілкування.

Яскравим прикладом тлумачення в умовах багатоджерельності права може слугувати Велика Британія. Так, Д.В. Пермякова, дослідивши сутність конституційно-правових норм в англійському праві, а також проаналізувавши особливості їх тлумачення залежно від джерела права, від якого вони виходять, дійшла невтішного висновку, що основну складність для інтерпретаторів становить їх, найчастіше, формальна незакріпленість і неоднорідність [25, с. 81].

На відміну від теоретиків континентальної правової системи, британські правознавці істотно розмежовують два суміжні поняття: інтерпретацію (interpretation) і тлумачення (construction) [25, с. 77-78]. Інтерпретація в рамках англійської доктрини тлумачення є внутрішнім розумовим процесом, спрямованим на з'ясування сенсу та змісту правової норми, значення слів у законі. Потреба у тлумаченні виникає, найчастіше, у разі неясності та невизначеності правових норм, у необхідності їхнього роз'яснення для інших. У даному випадку йдеться, фактично про два етапи інтерпретаційної діяльності, де інтерпретацією англійські автори називають те, що у вітчизняній юриспруденції традиційно називають з'ясуванням, а тлумаченням – те, що вітчизняні науковці іменують роз'ясненням.

Чинники, що зумовлюють потребу в тлумаченні, широко дискутуються й у західній правничій літературі. Так, суддя Верховного Суду США Ф. Франкфуртер влучно описав проблему визначення змісту закону як притаманну «самій природі слів» [26, с. 528]. Значення слів залежить від контексту, в якому вони використовуються, і може змінюватися з часом [27, с. 1]. Слова є «неточними символами» значення, і навіть у повсякденному спілкуванні важко досягти одного певного значення [26, с. 529]. Ці «внутрішні мовні труднощі» посилюються під час розробки і ухвалення нормативних правових актів, що є складним нормотворчим процесом, і при застосуванні до різноманітних, часто непередбачуваних задалегідь, обставин. Крім того, нормативні акти, як правило, пишуться в загальних рисах, що може ускладнити застосування певних їх положень до конкретних ситуацій [28, с. 111]. Однак

ця загальність – і пов’язана з цим неоднозначність – часто є навмисною: нормативні акти часто приймаються для регулювання певних «категорій поведінки», а не конкретних її проявів. Врешті-решт, нормотворчий орган, який приймав відповідний акт, міг прагнути забезпечити, щоб акт був достатньо загальним, щоб охопити ситуації, які він не міг передбачити, або, можливо, мав намір делегувати повноваження щодо тлумачення органу, відповідальному за виконання даного акта. Нечіткі або двозначні формулювання також можуть бути результатом компромісу [29, с. 445]. Врешті-решт, нормативний акт може мовчати щодо конкретних обставин, оскільки нормотворчий орган просто не передбачив такої ситуації [30, с. 1182].

Предметом тлумачення права традиційно розглядаються норми права, що містяться у відповідних джерелах (передусім – у нормативних актах), однак юридична практика переконливо доводить необхідність тлумачення й інших видів правових актів – установчо-номінаційних, правозастосовчих, а подекуди й інтерпретаційних (у разі повторного тлумачення). Так, частина перша ст. 271 Цивільного процесуального кодексу України прямо зобов’язує суд *роз’яснити* (курсив наш – Ю.Н.) судове рішення, яке набрало законної сили, за заявою учасників справи, державного виконавця чи приватного виконавця [31]. Звісно, що судове рішення – це акт не нормативний, а правозастосовчий, тож роз’яснення в даному випадку стосується не норм права, а індивідуальних правових приписів, прийнятих суддею в конкретній справі на основі відповідних правових норм.

Як відомо, право – це особливий соціальний регулятор, певна система загальнообов’язових правил поведінки (норм права) у державно-організованому суспільстві. З огляду на наведені вище міркування вважаємо за потрібне внести відповідні уточнення до вживаної термінології: з’ясування і роз’яснення будь-яких правових приписів (як нормативного, так і індивідуального характеру) незалежно від виду джерел, у яких вони містяться, іменувати юридичним тлумаченням, а з’ясування і роз’яснення власне норм права, що містяться у відповідних джерелах (нормативних актах, судових прецедентах, правових звичаях) називати «тлумаченням права». Це сприятиме більшій чіткості юридичної термінології та більш повному розумінню багатоманітності й багатоаспектності інтерпретаційної діяльності.

Проведене дослідження надає змогу зробити наступні висновки:

1. Тлумачення є необхідним елементом (атрибутом) загального механізму правового регулювання; воно здійснюється як на етапі формування нормативно-правової основи, так і на етапі реалізації права. Тлумачення може здійснюватися (і фактично здійснюється) всіма суб’єктами права в процесі реалізації своїх повноважень чи прав та обов’язків. Відповідно, належне тлумачення права є важливою гарантією реалізації суб’єктивних прав, свобод і обов’язків, необхідною передумовою законності й правопорядку.

2. Тлумачення як процес аналізу правової інформації невідворотний у всіх випадках, коли виникає необхідність здійснення юридично значущих дій (точніше діянь), тобто стосується як активної (дій), так і пасивної (бездіяльності) форм юридично значущої поведінки. Відповідно, тлумачення стосується всіх правових форм діяльності, всіх форм правореалізації та всіх видів правових актів.

3. Якщо право – це різновид соціальних регуляторів, система певних норм, то тлумачення права в буквальному сенсі слова означає лише тлумачення норм права, тобто тлумачення тих норм, які містяться у відповідних джерелах (формах) права. Зокрема, воно стосується не тільки нормативних, але й інших правових актів (правозастосовчих, установчо-номінаційних, інтерпретаційних). Відповідно, більш коректним є найменування «юридичне тлумачення», а не тлумачення права.

4. Під тлумаченням права слід розуміти різновид юридичного тлумачення, об’єктом якого є виключно норми права, тобто загальнообов’язкові правила поведінки, розраховані на неодноразову реалізацію, незалежно від форм (джерел), в яких вони містяться, та суб’єктів, від яких вони походять.

5. Особливого значення тлумачення права набуває в процесі правозастосовчої діяльності, оскільки від точного встановлення сенсу правових приписів значною мірою залежить правильність вирішення юридичних справ. У процесі правозастосовчої діяльності компетентні органи не тільки з’ясовують для себе сенс юридичних норм, але й надають в необхідних випадках роз’яснення їхнього змісту – як за власною ініціативою, так і за зверненням зацікавлених суб’єктів.

Список використаних джерел:

1. Саміло Г. О. Проблеми тлумачення правових норм: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. 144 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. 2-е изд. Москва: Искусство, 1986. 445 с.

4. Поляков А.В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. 2-е изд., доп. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс. 2003. 845 с.
5. Гурак С. Тлумачення правових норм: сучасні підходи та техніка здійснення : автореф. дис....канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2014. 20 с.
6. Stein A. Probabilism in legal interpretation. *Iowa Law review*. 2022. Vol. 107. P. 1389-1437.
7. Васильковский Е.В. Руководство к толкованию и применению закона для начинающих юристов. Москва: Изд. Бр. Башмаковых, 1913. 152 с.
8. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права: Философия права. Часть теоретическая. Т. 1: Вып. 1-4. Москва: Бр. Башмаковы, 1910. 839 с.
9. Паліюк В. П. Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий аспект). *Судова апеляція*. 2005. № 1. С. 24-34.
10. Теория государства и права: учебник / отв. ред. А. В. Малько. Москва: КНОРУС, 2006. 400 с.
11. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Істина, 2007. 336 с.
12. Червонюк В. И. Теория государства и права: учебник. Москва: ИНФРА-М, 2006. 704 с.
13. Теорія держави і права: посіб. / С. М. Тимченко, Р. А. Калюжний, Н. М Пархоменко, С. М. Легуша. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 296 с.
14. Молибога М.П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 42-46.
15. Любашиц В.Я., Мордовцев А.Ю., Тимошенко И.В. Теория государства и права: учебник. Москва: ИКЦ «МарТ», Ростов-на-Дону: Изд. Центр «МарТ», 2003. 656 с.
16. Мухаев Р. Т. Теория государства и права: учебник. Москва: ПРИОР, 2001. 464 с.
17. Михайловский И. В. Очерки философии права. Томск: Изд. кн. маг. В. М. Посохина, 1914. 632 с.
18. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів: Край, 2007. С. 153
19. Гончар М.О. Способи розв'язання колізій у законодавстві. *Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції і охорони власності: збірник наук. праць*. Херсон-Тернопіль: ХЮІ ХНУВС, 2011. URL: <http://www.big-lib.com/book/64>.
20. Розгон О.В. Сутність механізму вирішення колізій норм права. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 1 (01). С. 53-61.
21. Теория государства и права: учебник / под ред. А.С. Пиголкина. Москва: Изд. Дом «Городец», 2003. 544 с.
22. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
23. Проблемы общей теории jus: учебник для магистрантов юридических вузов / В.В. Лазарев, С.В. Липень, А.Х. Саидов; отв. ред. В.В. Лазарев. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2012. 656 с.
24. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999. 712 с.
25. Пермякова Д.В. Толкование конституционных норм и положений в английском праве. *Труды юридического факультета. Т. VII. Право в национальных и многонациональных государствах: проблемы теории, истории и практики* / ред.: Т.А. Алексеева, М.В. Антонов, Н.В. Дунаева, Р.Ю. Почакаев, Н.В. Тарасов, Е.Н. Тонков. Санкт-Петербург: Изд-во Политехн. ун-та, 2016. С. 77-82.
26. Frankfurter F. Some Reflections on the Reading of Statutes. *Columbia Law Review*. 1947. Vol. 47. № 4. P. 527-546.
27. Brannon V. C. Statutory Interpretation: Theories, Tools, and Trends. *CRS Report*. Prepared for Members and Committees of Congress. April 5, 2018. 64 p.
28. Mikva A. J., Lane E. Legislative Process. 2d ed. Riverwoods, IL: Aspen Publishers, 2002. 984 p.
29. Manning J. F. Textualism and Legislative Intent. *Virginia Law Review*. 2005. Vol. 91. № 2. P. 419-450.
30. The Legal Process: Basic Problems in the Making and Application of Law / eds. H. M. Hart, A.M. Sacks. New York: Foundation Press, 1995. 1536 p.
31. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.